

Р. М. Онуфріївздобувач кафедри теорії та історії держави і права,
ПВНЗ «Університет Короля Данила»
ORCID ID: 0009-0009-2795-2611

НАЦІОКРАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВИ М.СЦІБОРСЬКОГО

У статті розкриваються правові погляди одного з ідеологів українського націоналізму М. Сціборського. Здійснюється аналіз двох його праць «Націократії» та «Нарис проекту основних законів (Конституції) Української держави». Встановлено, що витoki української націократії починаються з правових ідей М. Міхновського, який на початку ХХ ст. обґрунтував ідею соборності і незалежності українських земель. Ключовою вимогою незалежності була ідея нації та утвердження кордонів держави в етнічних межах. Більшого теоретичного змісту ідеї національної держави надав Д. Донцов, але тільки М. Сціборський розглядав націократію, як модель майбутньої Української держави. Мислитель розглядав національну модель держави, яка будувалася за авторитарним зразком, як антитезу до домінуючих в той час ідеологій комунізму, фашизму і лібералізму. Можна констатувати, що М. Сціборський запропонував унікальну модель державного устрою, яка опиралася винятково на національну складову. М. Сціборський ототожнює поняття «нації» та «держави». Якщо нація трактується ним як найвища цінність суспільного життя, джерело духової та матеріальної діяльності людської спільноти, то держава – це життєве здійснення нації, це засіб, що забезпечує, удосконалює й збагачує її існування. Дискусійним і необґрунтованим місцем націократичної концепції М. Сціборського є те, як нації приходять до усвідомлення потреби створення власної держави. Видається, що дослідник сприймає цей шлях як закономірний, і у випадку існування нації боротьба за державу перетворюється в її основну ціль. Стосовно державного устрою державою, то М. Сціборський був прихильником республіканської форми правління. Розробляючи проект конституції М. Сціборський найбільше уваги присвятив визначенню функцій і повноважень органів державної влади – глави держави вождя, законодавчого органу сейму, уряду. Формально, проект конституції М. Сціборського визначав існування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, але жодних принципів стримування не було передбачено. Націократична модель держави, яку запропонував і детально описав М. Сціборський є закономірною реакцією на розуміння поняття «нації», «національної ідеї» та історичного досвіду визвольних змагань українців.

Ключові слова: націократія, нація, національна держава, націоналізм, М. Сціборський, правові ідеї.

Постановка проблеми. В українській історико-правовій традиції ХХ ст. прийнято виділяти добу національно-демократичної революції 1917-1921 рр. та короткотривалий період боротьби ОУН та УПА за відновлення національної держави на передодні, під час та після Другої світової війни, а також кількатижневий період існування Карпатської України. У випадку діяльності націоналістичних організацій, дослідники жодної уваги не приділяють характеристичі основних державницьких концепцій, які були сформовані Д.Донцовим, Ю.Липою, М.Сціборським, В.Старосольським та ін. Власне воли були основоположниками націократичної концепції держави, модель якої цілком відповідала історичним устрем-

лінням українців і геополітичній ситуації 1920-1930-х рр.

З огляду на зазначене, наукова актуальність нашого дослідження полягає у розкритті правових ідей одного із ідеологів націократії М. Сціборського, який у праці «Націократія» та «Нарисі проекту основних законів (Конституції) Української держави» подав авторське бачення шляхів утвердження і розвитку держави, яка опирається на національну ідею. Важливо, що подібні вчення дозволяють зрозуміти зміст і характер авторитарної моделі держави, яка була прийнятною для багатьох українців у міжвоєнній десятиліття.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз і характеристика правових ідей

і поглядів М. Сціборського на розвиток національної держави, які відображені в його праці «Націократія» та «Нарисі проектів основних законів (Конституції) Української держави».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Можна констатувати, що правові ідеї М. Сціборського залишилися поза увагою українських вчених. Це пояснюється двома причинами. По-перше, радянські наукові ідеологеми взагалі заперечували ідеї українського націоналізму, як державницькі, а на всіх їх авторів і прихильників «вішали» ярлик зрадників. По-друге, український націоналізм, як правило розглядається крізь призму поглядів лідерів ОУН та УПА – С. Бандери, Є. Коновальця, автора концепції інтегрального націоналізму Д. Донцова.

Назагал, окремі ідеї та погляди М.Сціборського вивчалися такими українськими вченими, як М. Віхров [1], Д. Габінет [2], О. Зайцев [3], І. Патриляком [4], А. Рибакком [5-6], О. Рудакевич [7], Б. Червак [11] та ін.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. ознаменувався появою нової ідеологічної і політичної течії української державно-правової думки – соборницької або самостійницької. Її автором був М.Міхновський, хоч ідею соборності вперше обґрунтував Ю.Бачинський 1895 р. Стосовно М. Міхновського, то в опублікованій ним брошурі «Самостійна Україна» (1900 р.) було чітко задекларовано право українців на відновлення національної держави в межах етнічного розселення українців. Однак, як слушно зауважує М. Горелов, М. Міхновський не скільки запропонував шляхи відродження держави, як спробував «оформити скривджені національні почуття українців у рамках політичної програми» [10]. Більш чіткіше з правової точки зору ідею національної держави сформував Д. Донцов. Його ідеї розвивалися тенденційно в межах домінуючої у міжвоєнні десятиліття ідеології тоталітаризму, якій Д. Донцов пропонував підпорядкувати й український національний рух. Однак, якщо Д. Донцов розробив модель Організації українських націоналістів і фактично пропонував встановити диктатуру однієї партії, то М. Сціборський запропонував чітку націократичну модель держави в тому числі й підготував проект її конституційного укладу.

Одночасно, результати Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів не гарантував усім народам Європи їхніх державницьких устремлінь. Одним із таких народів були українці, чия концепція відродження Української держави було відкинуто на Паризь-

кій мирній конференції. Як наслідок, через невирішеність «українського питання», ідея національної держави не тільки не втратила актуальності, а й набула чітких правових рис.

Назагал, варто погодитися з думкою Е. Шилза, що з одного боку націоналізм є результатом існування окремої національності (національної ідеї), а з іншого – поняття «нація» та «держави» дуже «рідко утотожуються одна в одній» [12]. Основною ж точкою взаємозв'язку «нації» та «держави» американський соціолог вважає те нація має певні аморфні зв'язки з громадянським суспільством, адже «партикулярні асоціації підтримують існування нації, остання, в свою чергу, підтримує життєдіяльність громадянського суспільства» [12]. Ми цілком поділяємо цю думку, однак такий рівень взаємовідносин має місце саме в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Натомість в першій половині ХХ ст. ідея національної держави була більш міцною і опиралася насамперед на історико-правові процеси того часу – утворення національних держав на теренах колишніх європейських імперій й закономірні спроби обґрунтувати ними свою легітимність.

Ідею легітимізації права української нації (у міжвоєнні десятиліття в суспільній свідомості мова йшла про етнічну українську націю) на власну державу сформував й М.Сціборський. Його погляди цікаві й з огляду на те, що пропонуючи авторитарну форму правління, М.Сціборський розглядав націократію як антитезу до домінуючих в той час ідеологій комунізму, фашизму і лібералізму, а диктатура, на його думку це складова вождизму, а не тоталітаризму.

Основні критичні застереження М.Сціборського стосовно ідей комунізму, демократії та фашизму полягають в тому, що демократія через свою слабкість і породила комунізм (в цьому випадку М.Сціборський, як і решту українських мислителів міжвоєнних десятиліть піддають критиці демократичну ідеологію через поразку визвольних змагань 1917-1921 р. – *Р.О.*) [9, с. 23]. Важливо, що слабкість демократії породила в тому числі й появу націоналізму, як окремої ідеології [9, с. 24]. Критика комунізму пов'язана з його винятковою матеріальною спрямованістю і втратою будь-якої духовної складової (у випадку українців духовність і церква відігравали важливе значення в процесах державотворення – *Р.О.*) [9, с. 39-40]. Стосовно фашизму (італійської моделі), то М.Сціборський вважав, що для майбутньої Української держави є неприйнятною диктатура, як форма державного устрою [11, с. 21].

Піддаючи критиці фашистську модель диктатури, М.Сціборський не відкидав впровадження подібного політичного режиму в країні, але вказував, що вона повинна бути не монархічного типу як в Італії, а колективну – синдикатну. Синдикат, на думку мислителя є заміником партії [9, с. 70]. Одночасно, саме фашистська ідеологія на думку М.Сціборського є найбільш близькою до націократії, адже так само возвеличує ідею нації, надаючи їй як матеріального так і духовного змісту [9, с. 66].

Можна констатувати, що М.Сціборський запропонував унікальну модель державного устрою, яка опиралася винятково на національну складову. Націократія, як форма державного ладу є наслідком ідеології українського націоналізму [9, с. 66]. Саме поняття «нації» М.Сціборський трактує, як «найвищу органічну форму людського співжиття», а спільна мова, культура, матеріальні інтереси мали місце на початковому етапі її формування [9, с. 66-67]. Важливою складовою нації є також її «дух (ідеї) і воля до творчості та боротьби» [9, с. 67]. Стосовно ідеології українського націоналізму, то вона на думку М.Сціборського формується на основі спіритуально-волюнтаристичного світогляду, коли «український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну ідейну й реальну цінність, видвигаючи гасло: Нація понад усе!» [9, с. 69].

М.Сціборський ототожнює поняття «нації» та «держави». Якщо нація трактується ним як найвища цінність суспільного життя, джерело духової та матеріальної діяльності людської спільноти, то держава – «це життєве здійснення нації, це засіб, що забезпечує, удосконалює й збагачує її існування, як рівнож означає її історичну роль між іншими націями» [9, с. 73]. Такий взаємозв'язок дає підстави говорити про існування державної нації. В іншому випадку нації можуть бути етнічними.

Дискусійним і необґрунтованим місцем націократичної концепції М.Сціборського є те, як нації приходять до усвідомлення потреби створення власної держави. Видається, що дослідник сприймає цей шлях як закономірний, і у випадку існування нації боротьба за державу перетворюється в її основну ціль. В цьому випадку, мислитель послуговується ідеями «макіавелзму», адже в процесі визволення української нації та розвитку держави «націоналізм не обмежує себе ніякими «загальнолюдськими» приписами «справедливості», милосердя и гуманізму, уважаючи...», а націо-

налістична ідеологія опирається на єдину мету «служба Самостійній Соборній Нації» [9, с. 70].

Закономірно, що саме інститут держави є фактором, який надає нації міжнародної правосуб'єктності, також «через власну державу нація стає творчим чинником історії й повноправним господарем своєї власної долі. Без нього нація завжди й неминуче стає предметом поневолення й визиску інших державних націй» [9, с. 73].

Стосовно державного устрою державою, то М.Сціборський був прихильником республіканської форми правління, адже до керівництва державою мають залучатися представники «працюючих верств української нації» [9, с. 74-75]. Остання теза цікава з огляду на те, що мислитель акцентовано пояснює чому саме представники працюючих верств суспільства мають залучатися до управління державою – «влада Нації в Державі... спирається на зорганізованій і солідарній співпраці всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільних і професійних виробничих функцій – в представницьких органах державного керування» [8]. В цьому власне проявляється відмінність націократії від соціалізму (соціалістична ідеологія в розумінні М.Сціборського) та демократії. У першому випадку, до категорії працюючих верств суспільства належить не пролетаріат, а «творчі, продукуючі соціальні складники нації», тобто інтелігенція [9, с. 75]. Натомість демократія призводить до появи в державі «соціальних хижаків, суспільних нероб, шкідників і політичних «отаманів»» [9, с. 75]. У останньому випадку, М.Сціборський апелював до Української держави гетьмана П.Скоропадського, яка теоретично була близькою до його політичного ідеалу.

Якщо в праці «Націократія» М.Сціборський запропонував ідейну основу національної держави, то підготовлений ним «Нарис проекту основного закону (Конституції) Української держави» містив чіткі рекомендації з її організації. Важливо, що в передмові до документу він вказав, що зміст Конституції відповідає політичній програмі Організації Українських Націоналістів, «з узагальненням тих умовин, серед яких долося би нам ставити державне будівництво України» [8]. З огляду на те, що кінець 1930-х рр. був часом зростання тоталітарних ідеологій, і на допомогу з боку нацистської Німеччини покладалися основні надії в процесі досягнення незалежності України, майбутню Українську Державу М.Сціборський бачив, як «суверенну,

авторитарну, тоталітарну, професійно станову» [8]. Символами держави мали бути «Володимирівський Тризуб золотої барви на синьому полі» та прапор «синьої і жовтої барви», державною мовою визнавалася українська [8]. Цікаво, що в проекті конституції не згадувалося про гімн.

Назагал, проект конституції який запропонував М.Сціборський складався з 11 розділів: Українська держава; Держава й церква; Голова держави – вождь нації; Державний сойм; Державний уряд; Державне судівництво; Державний контроль (контроль за фінансами); Борона держави; Професійно-станови й суспільна організація держави; Самоуправа; Обов'язки й права громадян.

Закономірно, що через брак професійного досвіду М.Сціборський досить поверхнево описав систему судочинства та фінансів. Позитивним моментом можна вважати детальне визначення способу взаємозв'язку держави і церкви й визнання національними Церквами Українську Православну Автокефальну Церкву з Патріархатом у Києві і Українську Греко-Католицьку Церкву з Митрополитом у Львові [8]. Таке формулювання можна вважати, як елемент забезпечення соборницької ідеї, адже православ'я домінувало на території України, яка була інкорпорована до складу СРСР, а греко-католицизм – у Галичині, що входила до складу Польщі.

Найбільше уваги М.Сціборський закономірно присвятив визначенню функцій і повноважень органів державної влади – глави держави вождя та законодавчого органу сейму. Розділу «Голова держави – вождь нації» присвячено 20 статей, а розділу «Державний сойм» – 27.

З правової точки зору цікавою видається посада вождя держави. Ним міг бути «кожний громадянин українського походження, що має всі цивільні й політичні права та досягнув 35 років життя» [8]. Термін його повноважень був або пожиттєвим, або до моменету коли вождь добровільно відмовлявся від займаної посади. У праці «Націократія», М.Сціборський пропонував обирати главу держави терміном на 7 років [9, с. 100] й не відомо чому в проекті конституції він відмовився від подібного правила. Керівник держави визнавався головою виконавчої влади, яка реалізовувалася у вигляді уряду. Одночасно, артикулом 6 розділу 3, вказувалося, що «голова Держави має вищий догляд над чинністю законодавчих, виконавчих і судових органів Держави» [8].

Основною нормою, що унеможлиблювала встановлення повної диктатури вождя держави,

була наявність сейму – вищого законодавчого органу. Депутатом сейму міг бути обраний кожен громадянин Української Держави, який досягнув 25 річного віку, а правом голосу володіли громадяни з настання 21 року [8]. Однак, функції сейму були досить обмеженими і повинні зводитися до прийняття бюджету, розгляду петицій громадян. Стосовно уряду, офіційна назва якого визначалася, як «Збір Державних Секретарів» то він безпосередньо підпорядковувався главі держави.

Формально, проект конституції М. Сціборського визначав існування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, але жодних принципів стримування не було передбачено. Це було закономірно, адже кожна з гілок влади була підзвітна керівнику держави.

Особливістю націократичної концепції М. Сціборського було те, що вона не заперечувала права приватної власності, на відміну від інших тоталітарних ідеологій. Більше того, відбувалася популяризація саме капіталістичних методів організації державного господарства. Єдине що не допускалося – існування іноземного капіталу та «старих поміщицьких форм капіталізму» [9, с. 84].

Окрему увагу необхідно приділити поняттю «синдикалізм» яке М. Сціборський використовував для пояснення соціальної структури суспільства Української держави. Заперечення багатопартійності й акцентування уваги на політичних правах окремих соціальних груп, мислитель припустив, що синдикати – це «організовані на професійному принципі соціальні виробничі групи» [9, с. 86]. (синдикалізм). Це на його думку є основною запорукою безпосереднього заступництва інтересів населення країни.

Отже, націократія згідно М. Сціборського – це «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукційної функції – в представницьких органах державного управління» [9, с. 74]. Досягнути незалежності пропонувалося винятково через національну революцію, яка сприймалася як «внутрішній, тяглий у часі та різноманітний у своїх виявах, ідейний, духо-волевий, визвольно-політичний і державно-творчий процес Української Нації, спрямований до її звільнення, скріплення, впорядкованім та забезпечення для неї гідного існування» [9, с. 92].

Висновки. Таким чином, націократична модель держави, яку запропонував і детально описав М.Сціборський є закономірною реак-

цією на розуміння поняття «нації», «національної ідеї» та історичного досвіду визвольних змагань українців. В епоху тоталітаризму, ідея національної держави була виправданою.

Аналіз праці «Націократія» та «Нарис проектів основних законів (Конституції) Української держави» дає підстави стверджувати, що М.Сціборський сформував власний тип держави, який хоч й був близький до тоталітарних ідеологій фашизму і комунізму, критикував їх основні ідеологеми – диктатуру, терор. Республіканська націократія була новою формою держави, яка на думку її автора дозволяла не тільки не допустити помилок попередніх визвольних змагань українців, а й мобілізувати сили до утвердження держави і її розвитку на міжнародній арені.

Запропонована М.Сціборським націократія є формою політичного протекціонізму, а окремі її засадничі ідеї, зокрема взаємини держави і церкви, є актуальними і в наш час.

Список використаної літератури:

1. Віхров М. «Націократія» Миколи Сціборського і «третьої шлях» України. *Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова*. URL: <http://dontsovnich.org.ua/index.php?m=content&d=view & cid=9>.
2. Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України у поглядах представників вітчизняної політико-правової думки в період між світовими війнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право* / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Гельветика, 2012. Вип. 19. №4.1. С. 14–18.
3. Зайцев О. Ю. ОУН і авторитарно-націоналістичні рухи міжвоєнної Європи. *Український історичний журнал*, 2012. № 1 (502). С. 89-101.
4. Патриляк І. Проблема державності в ідеологічних концепціях і програмних документах українських націоналістів у роки Другої світової війни. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий журнал*. Вип. 1 / Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Інститут історії України НАН України. К., 2013.
5. Рибак А. Еволюція поглядів діячів ОУН 1940 - 1950-х рр. на політичний режим майбутньої Української держави. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2006. № 17. С. 118-122.
6. Рибак А. Концепції формування органів державної влади у політичній думці ОУН(м) 1940-1950-х років. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 143-155.
7. Рудакевич О. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.
8. Сціборський М. Нарис проекту основних законів Конституції Української Держави. URL: <https://diasporiana.org.ua/politologiya/16540-stsiborskiy-m-naris-proektu-osnovnih-zakoniv-konstitutsiyi-ukrayinskoyi-derzhavi/>.
9. Сціборський М. Націократія. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. 112 с.
10. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз / Кер. авт. кол. О. Дергачов. К.: Політ. думка, 1996. 448 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r02.htm>.
11. Червак Б. Український націоналізм: дослідження, інтерпретації, портрети. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1996. 40 с.
12. Шилз Е.А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/shilz.htm>.

Onufriiv R. M. The nationocratic concept of the state M. Sciborsky

The article reveals the legal views of one of the ideologues of Ukrainian nationalism, M. Sciborskyi. An analysis of his two works «Nationocracy» and «Essay on the Draft Basic Laws (Constitution) of the Ukrainian State» is carried out. It has been established that the origins of Ukrainian nationocracy begin with the legal ideas of M. Mikhnovsky, who at the beginning of the 20th century. substantiated the idea of unity and independence of Ukrainian lands. The key demand for independence was the idea of a nation and the establishment of state boundaries within ethnic boundaries. D. Dontsov gave a greater theoretical content to the idea of a national state, but only M. Sciborsky considered natsiocracy as a model of the future Ukrainian state. The thinker considered the national model of the state, which was built according to the authoritarian model, as an antithesis to the dominant ideologies of communism, fascism and liberalism at the time. It can be stated that M. Sciborskyi proposed a unique model of the state system, which relied exclusively on the national component. M.Sciborsky equates the concepts of «nation» and «state». If the nation is interpreted by him as the highest value of social life, the source of spiritual and material activity of the human community, then the state is the vital realization of the nation, it is a means that ensures, improves and enriches its existence. A debatable and unsubstantiated area of M.Sciborskyi's national democratic concept is how nations come to realize the need to create their own state. It seems that the researcher perceives this path as natural, and in the case of the existence of a nation, the struggle for the state becomes its main goal. Regarding the state system of the state, M.Sciborskyi was a supporter

of the republican form of government. While developing the draft constitution, M.Sciborskyi devoted the most attention to defining the functions and powers of state authorities – the head of state, the leader, the legislative body of the Diet, and the government. Formally, M.Sciborskyi's draft constitution defined the existence of legislative, executive and judicial branches of power, but no principles of restraint were foreseen. The national-democratic model of the state, which was proposed and described in detail by M. Sciborsky, is a natural reaction to the understanding of the concept of «nation», «national idea» and the historical experience of the liberation struggles of Ukrainians.

Key words: *natsiocracy, nation, national state, nationalism, M.Sciborskyi, legal ideas.*